

מבט לתוככי הציבור הדתי-לאומי בשמיטת תשס"ח

פסוקי התורה מציירים את שנת השמיטה כפסגה אדירה, הן במישור האנושי והן ביחס שבין אדם לבוראו. אולם המציאות מגלה, שלאורך הדורות שנת השמיטה מתקשרת דווקא למחלוקות חריפות, ונראה שזה גם המצב בשמיטה הנוכחית.

במאמר זה נתמקד במתרחש בתוככי הציבור הדתי-לאומי בשמיטה הנוכחית, בעיקר סביב היחס בין היתר המכירה לאוצר בית דין¹. נבחן את הדברים בשני מישורים: האחד הוא הרגלי הקנייה של הציבור בפועל, נושא שאליו נתייחס בקצרה. המישור השני, שבו יעסוק רוב המאמר, יוקדש לבחינת המתרחש בקרב העולם הרבני בשנת השמיטה הנוכחית².

לצערנו אנו רחוקים מהתמונה האידיאלית שהתורה מציירת בפנינו, ועל כן העיסוק במאמר זה באפשרויות מהודרות יותר או פחות הוא ביחס למציאות הקיימת כיום.

מטרת המאמר אינה לחדש חידושים הלכתיים, אלא לפרוס את הנתונים ולתאר את המתרחש. המגמה היא לנסות לנתח את הלכי הרוח ואת התהליכים הפנימיים העומדים בשורש הדברים על מנת לנסות ולהבין היכן הדברים עומדים, מתוך רצון לבנות תכניות מתאימות לעתיד.

א. הרגלי הקנייה הציבוריים

בחלק זה נסקור את הרגלי הקנייה הציבוריים. תחילה נבחן את הסיבות האפשריות להעדפת תוצרת כזו או אחרת, ולאחר מכן נתייחס למציאות הקיימת, לאור סקר העוסק בהרגלי הצריכה של הציבור הדתי-לאומי בשמיטה.

1. שיקולים בקנייה

כאשר הצרכן ניגש לקנייה, האפשרויות השונות העומדות לפניו יוצרות עימות בין שלושה ערכים: א. רמת הכשרות. ב. שמירת השמיטה. ג. הערך הלאומי³.

קנייה מגוייס נחשבת כשרה למהדרין מן הבחינה הצרה של הלכות הכשרות, אך אינה עונה על ערכי השמיטה ואף סותרת את הממד הלאומי (הייבוא פוגע בחקלאות היהודית, ולעתים, בקנייה מערביי הארץ, יש בכך גם בעיה בטחונית-מוסרית). היתר המכירה הוא פתרון לאומי המחזק את החקלאים, אך מאידך נתפס כפיתרון שכרוכות בו בעיות של ערכי השמיטה (עקיפה של המצוה) והכשרות ההלכתית. אוצר בית דין נתפס כמנגנון המאפשר לצרכן לגשר בין כל הערכים בצורה הטובה ביותר⁴, ובצורה זו הוא הוצג בפני הציבור בעלוני שבת - "שמיטה יהודית למהדרין".

¹ במאמר זה לא אתייחס למצע מנותק וגידולי ששית, אף שגם לגביהם ישנה מחלוקת מסוימת.

² פיצול זה נעשה מתוך הנחה, שהראייה של הצרכן הפשוט אינו דומה להתבוננות של הרבנים. לפני הרבנים עומדים גם שיקולים ציבוריים, לימודיים ופרקטיים, שהציבור הרחב אינו מודע להם.

³ הציבור הרחב אינו ער לכל הדיונים המתקיימים בתוך בתי המדרש ובקרב הרבנים, ולכן אין כאן פירוט של פרטי הגורמים השונים. המטרה היא לצייר את המושגים המרכזיים כפי שהם נתפסים בעיני הציבור, אף על פי שלא תמיד הם מובנים עד תומם.

⁴ גם הרב יהושע בן מאיר, שביקר את אוצר בית הדין (נתייחס לדבריו בהמשך), מודה בספרו ש"לא נעלם מעיני הקסם שיש באוצר בית דין, ובעיקר מול היתר המכירה".

מאידיך, אוצר בית דין הוא האפשרות המכבידה ביותר על הצרכן, הן מבחינה הלכתית (מצריך תשומת לב מתמדת במטבח) והן מבחינה פרקטית (ניתן להשגה בחנויות מסוימות בלבד, לעתים התוצרת יקרה יותר וכדומה).

לאור נקודות אלו ניתן לומר בבירור, שאוצר בית דין מצטייר בעיני הציבור כאפשרות המהודרת ביותר. קנייה של גידולים אחרים משקפת בראש ובראשונה את הקשיים שהוזכרו, אך גם מלמדת על חוסר מודעות או הסתפקות בכשרות רגילה. אם כן, מנקודת מבט חיובית ניתן לומר, שקניית⁵ אוצר בית דין משקפת מודעות, הקפדה הלכתית ורצון להשקיע זמן, אנרגיה וכסף על מנת לקיים את מצוות התורה.

2. נתוני הצריכה בשנת השמיטה הנוכחית

בקנין שקדם לשמיטה זו, ערכו פרופ' אליעזר גולדשמיט וד"ר אמיר היימן סקר מקיף⁶, שמטרתו הייתה לברר את כוונותיהם העתידיות של הצרכנים לגבי היבול בשמיטה⁷.

אחוז גבוה מאוד (כ-80%) מהמשתתפים הוא מהציבור הדתי-לאומי/חרדלי, מה שלדברי גולדשמיט והיימן מצביע על כך שהשמיטה היא נושא שהציבור מודע לו. רוב רובו של הציבור הדתי-לאומי (84% מהחרד"לים, 68% מהדתיים-לאומיים) סימן את אוצר בית דין כעדיפות ראשונה. מכאן עולה שהציבור מודע באופן משמעותי לעניין השמיטה ומוכן להשקיע מזמנו ומכספו בשביל להדר במצווה. נתון מעניין נוסף הוא, שכאשר יש עימות בין פיתרון שהוא נחות מבחינה הלכתית אך בעל ערך לאומי, ולעומתו פיתרון "כשר למהדרין" מבחינה הלכתית אך פוגע בממד הלאומי, הציבור מעדיף באופן גורף את הערך הלאומי⁸. הדבר בולט מאוד בהשוואה לציבור החרדי, שכמעט ואינו מתייחס לערך הלאומי כאל שיקול רלוונטי ומעדיף באופן חד משמעי קנייה מגויים⁹.

אם כן, זוהי התמונה המצטיירת בשטח: הציבור הדתי-לאומי דבק בערך הלאומי בצורה מרשימה¹⁰, ועל כן תומך בהיתר המכירה. זאת ועוד - הציבור מוכן להשקיע, להדר ולקנות אוצר

⁵ השימוש בביטוי "קנייה" ביחס לאוצר בית דין בעייתי ואפילו קצת צורם, שהרי פירות קדושים אסורים בסחורה. בכל זאת התנסחתי כך בכמה מקומות במאמר, בשל הקושי למצוא ביטוי אחר הולם יותר (יתכן שהבעיה הלשונית משקפת גם בעיה תודעתית, שכן הלכחה מאוצר בית דין נתפסת למעשה כקנייה לכל דבר ועניין).

⁶ הסקר נערך בכמה אתרים באינטרנט ולכן אינו מדויק, אך בהחלט ניתן ללמוד ממנו מגמות כלליות.
⁷ הדברים פורסמו במדור הכלכלה של העיתון מקור ראשון, "ב במרחשון תשס"ח, תחת הכותרת: "ערכים והלכות בחנות הירקות".

⁸ כאשר התבקשו הנשאלים לבחור בין היתר המכירה ובין יבול נוכרים הגדל בארץ, הנטייה לטובת היתר המכירה היתה כדלהלן: דתי לאומי - 91%; חרד"לי - 78%. כאשר הבחירה היתה בין היתר המכירה ובין יבוא, ההעדפה היתה מעט יותר מתונה: דתי לאומי - 79%; חרד"לי - 57%. הדבר נובע מהעובדה שיבול מיובא פחות פוגע בערך הלאומי, בעיקר מבחינה ביטחונית.

⁹ אפילו כאשר מדובר ביבול נוכרים הגדל בארץ, 77% מהנשאלים מעדיפים אותו על פני היתר המכירה.
¹⁰ הדברים נכונים ביחס לציבור הדתי-לאומי בכללו. בכל השאלות ניתן לראות הטיה של הציבור החרד"לי לכיוון ההקפדה ההלכתית והעדפתה על פני הממד הלאומי.

בית דין, הממלא את ערך השמיטה המהודרת¹¹. על אף הקשיים, אין בריחה לפתרונות הקלים, אלא חיפוש של אפשרויות המביאות לידי ביטוי בצורה המקסימאלית את הערכים השונים.

ב. הדין ההלכתי בפירות השביעית

לפני מספר חודשים כתב יאיר אטינגר מאמר בעניין השמיטה, שפורסם בעיתון הארץ¹², ובו טען שהמאבק בין תומכי היתר המכירה ובין תומכי אוצר בית הדין הוא חלק ממחלוקת נרחבת הקיימת בתוך הציבור הדתי, מחלוקת שהתחדדה לאחר עקירת היישובים בגוש קטיף ובשומרון. בצדו האחד של המתרס עומד המחנה החרדי-לאומי, הדוגל ב"הקפדה הלכתית לצד התבדלות מגזרית", ומנגד ניצבים רבני הקיבוץ הדתי והרבנים הליברלים, המנסים להמשיך את הזרם הממלכתי ולחבור לחברה הכללית.

קריאת המאמר מעלה שאלה פשוטה - האומנם ישנה מחלוקת גועשת, שבה אוצר הארץ מסמל את הציבור החרדי"לי המתבדל הדואג רק לעצמו, ואילו הדוגלים בהיתר המכירה הם הרבנים ה"ממלכתיים" שדואגים יותר לחברה הכללית!?

הנטייה הטבעית בניתוחו של כל ויכוח היא חיפוש נקודות המחלוקת, הבלטתן וביאורן, וכך עשה גם אטינגר. מעבר לחיפוש הרדוד אחר ה'אקשן', יש בנטייה זו נקודת אמת משמעותית, כיוון שחידוד נקודות המחלוקת מבהיר ומלבן את היסודות העומדים בבסיסו של כל צד. אולם הצגה זו של הדברים יוצרת תמונה לא מדויקת. לכן, אין פלא שאטינגר הגיע למסקנות מוטעות, כפי שנוכח בהמשך¹³. במאמר זה ננסה לפעול באופן הפוך - בשלב ראשון נראה את המצע הרחב והאיתן, המשותף כמעט לכל רבני הציונות הדתית; בשלב השני נעסוק בוויכוחים הקיימים. בדרך זו, המחלוקת תקבלנה את מקומן הראוי בתמונה הכוללת.

ג. המשותף בין העמדות השונות

שמיטת תשס"ח של הציבור הדתי-לאומי עוצבה על ידי שני גופים מרכזיים:

1. **אוצר הארץ** מיסודו של מכון התורה והארץ, בראשות הרב יעקב אריאל והרב יהודה עמיחי.
 2. **ועדת השמיטה** של הרבנות בראשות הרב ויטמן (רבה של תנובה).
- אוצר הארץ** משמש כמנגנון עצום של אספקת תוצרת חקלאית לאנשי הציונות הדתית. ארגון זה חרט על דגלו "שמיטה יהודית למהדרין", ומציע "פיתרון לכתחילה המאפשר קיום שמיטה

¹¹ לפעמים ישנה תחושה שסקר אינו משקף את המציאות. בנוסף, יש שיטענו שסקר זה הוא רק בגדר "הצהרת כוונות" לפני השמיטה, ובפועל הרגלי הקנייה יהיו שונים. אף על פי כן, לדעתי ניתן לראות בנתונים שעלו בסקר הזה המחשה מספרית של המגמות והתהליכים הקיימים בשטח. המודעות וההתעניינות של הציבור הדתי-לאומי סביב השמיטה הנוכחית מורגשים באופן ממשי (שיעורים, ספרים חדשים רבים, עיסוק משמעותי בבתי ספר ובתנועות נוער וכדו'). ביחס לקנייה דרך אוצר בית דין, מסתבר שאין כאן הצהרת כוונות בלבד, שכן הנתונים כיום הם שכ-40,000 משפחות המונות כ-300,000 נפש קונות דרך אוצר הארץ (על פי המאמר "שמיטה למתקדמים" מאת יאיר אטינגר, עיתון הארץ; נזכיר מאמר זה בהמשך ונדון בו).

¹² "שמיטה למתקדמים", "ג בכסלו תשס"ח.

¹³ אטינגר עצמו מודה שחלוקה זו אינה מדויקת, שכן חלק מהרבנים ה"ממלכתיים" תומכים באוצר הארץ (כדוגמה לכך הוא מביא את הרב יובל שרלו). לאמיתו של דבר, רשימה זו ארוכה הרבה יותר. באופן כללי, מאמרו של אטינגר שטחי ביותר ולוקה בטעויות רבות.

למהדרין לצד שמירת קדושת הארץ וקנייה מיהודים¹⁴. רבני אוצר הארץ קבעו מדרג הלכתי של הפתרונות שאותם הם מספקים.

ועדת השמיטה, בהיותה ועדה של הרבנות, עניינה הוא השמיטה הכלל-ארצית. ועדה זו פעלה בשני מישורים: 1. ביצוע היתר המכירה. 2. הפעלת אוצר בית דין ארצי, הכולל פנייה לחקלאים בניסיון לשכנעם לנהוג על פי נוהלי אוצר בית דין, ליווי החקלאים במשך השמיטה וחלוקת תוצרתם בשווקים וברשתות השיווק השונות בכל רחבי הארץ.

הסתכלות שטחית, כדוגמת זו של אטינגר, טוענת כי ועדת השמיטה פועלת מתוך ראייה לאומית, בעוד אוצר הארץ הוא חלק מתנועה חרד'לית מתבדלת, וזאת מפני שהיא מספקת יכולת לק לציבור הדתי-לאומי. לדעתי הדברים הללו הם טעות מוחלטת, ואנסה להסביר את דבריי.

תחילה אציג את עקרונות היסוד המהווים את הבסיס הרעיוני, לא רק של שני הגופים הללו, אלא של רוב רובם של הרבנים בציבור הדתי-לאומי¹⁵:

1. המטרה הבסיסית היא **לחיות את השמיטה בצורה ממשית**, הן מבחינה רוחנית והן מבחינה הלכתית, ולא "לברוח" ממנה. לכן המגמה היא להתקדם עד כמה שניתן לקראת שמירת שמיטה מהודרת יותר, הן מצד החקלאים והן מצד הצרכנים.

2. הרצון הוא לפעול מתוך **ראייה לאומית** ולמצוא פיתרון מערכתי לכלל הציבור. אין התעלמות מהציבור הכללי אלא הרגשת אחריות ומחויבות כלפי כל עם ישראל.

3. ראיית **החקלאות היהודית כערך** שאותו יש לחזק.

מתוך היסודות הללו, אפשר לגזור מסקנות ברורות לגבי אוצר בית הדין והיתר המכירה. ניתן לומר בברור, שכיום **אוצר בית דין הינו האופק האידיאלי** לקיום מצוות השמיטה בהידור. החקלאים והצרכנים מקיימים את ערכי השמיטה¹⁶, והמנגנון מסייע ותומך בחקלאות היהודית. הציבור הרבני מודע לכך שאוצר בית הדין מסתמך כיום על לא מעט קולות, ובמנגנון הקיים ישנן לא מעט בעיות. אמנם יש מי שיחליט שכיום הוא בפועל לא יתמוך באוצר בית הדין בגלל הקולות הרבות, אך בד בבד הוא יסכים לכך שהמנגנון עצמו מקורו בהררי קודש (בתוספתא). ביסודו אוצר בית דין אינו חידוש הלכתי – הוא אינו בא להתיר מלאכות האסורות בשביעית¹⁷, אלא מנגנון ארגוני שבא לסייע לקיום השמיטה ועוזר לחלוקת הפירות בצורה שווה לכלל

¹⁴ ציטוט מתוך האתר של "אוצר הארץ".

¹⁵ חלקים גדולים מהדברים הכתובים לקמן התבררו מתוך שיחה אישית עם רבנים מרכזיים רבים מאוד (שרובם לא הזכירו בשמותיהם במאמר), בנוסף למאמרים שונים שהתפרסמו בעבר. הרב יהושע בן מאיר חולק חלקית על הכתוב להלן, ויתכן שכך גם מספר רבנים נוספים, אך זוהי דעת יחיד, הן מבחינת כמות הרבנים החולקים על גישתו, והן בגלל העובדה שאין אף רב בעל השפעה ציבורית רחבה התומך בדעתו.

¹⁶ מצד אחד ישנו קיום של "ושבתה הארץ", שהרי הקרקע שובתת באופן מוחלט, ומצד שני זוכים הצרכנים להשתמש בפירות וירקות קדושים בקדושת שביעית, מה שהופך את השמיטה ממושג "בית מדרשי" לחלק אינטגרלי מהחיים היום-יומיים של כל אחד ואחד. כמו כן, מן הראוי להזכיר כאן דעת הרמב"ן (הוספות לספר המצוות, עשה ד' צ"ל ג'), הסובר שישנה מצוה באכילת פירות שביעית.

¹⁷ אמנם יש שדייקו שבתוספתא משמע שיש מלאכות אסורות שהותרו לבית דין, ואכמ"ל.

האוכלוסייה¹⁸. הבעיות הצצות היום הם בניסיון לקחת את המודל הקיים בתוספתא וליישם אותו באופן ציבורי יותר, בהקמת ארגון ממוסד הלוקח על עצמו שיווק פירות וירקות לציבור רחב, מה שמצריך להסתמך על הרבה קולות¹⁹. השאיפה היא שככל שתהיה תמיכה ציבורית גדולה יותר, זה יאפשר להתקדם ולמעט בחלק מהקולות.

ביחס להיתר המכירה, אפשר לומר שישנה הסכמה שהיתר המכירה הוא **אופק דיעבדי**. בנוסף לבעייתיות במכירת רוב קרקעות הארץ לנכרי²⁰, יש בכך עקיפה ועקירה של כל מושג השמיטה. לכן, גם אם יוסכם שהמכירה בת תוקף מבחינה הלכתית²¹, ברור שמדובר באילוץ. **מאיך**, ברור לכל רבני הציונות הדתית, שבמציאות של היום, **ישנו הכרח להשתמש בהיתר המכירה**²², מסיבות שונות²³: הצלת החקלאות היהודית בארץ²⁴, מניעת קריסת מערך הכשרות (בנוסף להצפת השוק ב'ספחין', רשתות השיווק גם יתרגלו לתפקד ללא תעודת כשרות) והצלת רבים מעבירה.

אם כן, מוסכם על רוב מניין ובניין של הרבנים שאוצר בית דין הוא אפשרות מהודרת יותר²⁵, אך מתוך ראייה לאומית ישנה הבנה של הצורך במנגנון של היתר המכירה.

זו גם היתה העמדה שהציגה **הרבנות הראשית** לאורך השנים - תמיכה בלתי מסויגת בהיתר המכירה מחד, ומאיך מדיניות של העדפת אוצר ב"ד על פני היתר המכירה. כך כתב הגר"ש

¹⁸ אמנם הרב יהושע בן מאיר מקדיש את רוב ספרו ("היתר מכירה או אוצר בית דין") להראות שהמנגנון בעייתי מיסודו, "הקסם שיש באוצר בית דין... אין זה אלא אחיזת עיניים ומקסם שווא", ואילו היתר המכירה הוא פיתרון מהודר ומבוסס יותר. אך רובו ככולו של רבני הציבור הדתי הלאומי ואולי אף החרדי חולקים עליו.

¹⁹ הרחבת היתר אוקמי פירא, המחירים אינם זולים יותר כי יש צורך בתשלום למתווכים, מסחר - מוכרים במשקל ומידה, המחיר נקבע לא רק ע"פ שכר טרחה אלא גם ע"פ איכות, באספקה לציבור רחב פירות קדושים יגיעו לאנשים שלא ידעו לשמור על קדושתם, ואולי הבעיה הגדולה ביותר - החקלאים לא באמת מפקירים אלא פועלים כבעלים. כיוון שיש רצון שכמה שיותר חקלאים יהיו שותפים (א. יותר קרקעות ישתנו. ב. להגדיל את כמות האספקה לצרכנים), ממילא יש צורך לשכנע את החקלאים לקחת חלק, ואם לא מדובר בחקלאי יר"ש (וגם אז לא תמיד) צריך להציע בפני החקלאי עסקה השווה לו מבחינה כלכלית (לולי זה, יעדיף להשתמש בהיתר המכירה), וא"כ הוא ניגש לעניין מתוך תחושת בעלות. כמו כן ההסכם נערך באופן כזה שיש לו אינטרס שהפירות יימכרו.

²⁰ שבנוסף לבעיה ההלכתית המוגדרת של "לא תחנם" (שאפשר לפתור בכל מיני דרכים), מהווה קושי במישור הרעיוני.
²¹ ישנה גמירות דעת מוחלטת משני הצדדים; המכירה מצליחה להפקיע את קדושת הארץ; למכירה יש תוקף משפטי מבחינת חוקי המדינה ועוד.

²² ראייה מורכבת ורב ממדית זו מתבטאת בין היתר בכך שכל העוסקים בהיתר באופן ממשי פועלים לצמצם אותו במידה זו או אחרת - "הרב ויטמן רוצה לצמצם את היתר המכירה במטעים, 'אוצר הארץ' מציע פתרונות אלטרנטיביים להיתר המכירה במישור הצרכני, ואף הרב מאיר נהוראי מבקש מן החקלאים שיצמצמו את השימוש בהיתר המכירה במישור החקלאי" (הרב יואל פרידמן, "אין עושים אידיאליזציה משעת הדחק", 'צהר' ל).

²³ ציינתי בקצרה את הסיבות המרכזיות הקיימות בשמיטה הנוכחית. להרחבה עיין במאמריהם של הרב יואל פרידמן ('צהר' כח), ושל הרב זאב ויטמן (בגיליון זה).

²⁴ ללא היתר המכירה חקלאים רבים יאבדו את מקור פרנסתם. מעבר לפגיעה האנושית הפשוטה, הדבר עלול להוביל את החקלאים היהודים לחיפוש אפיקי פרנסה אלטרנטיביים. דבר זה יגרום לביטול החקלאות היהודית בארץ, ומעבר לבעיה הערכית שבכך, יש כאן פגיעה בנכס לאומי בעל ערך אסטרטגי ראשון במעלה.

²⁵ הרוצה לאשש את הקביעה הזו מוזמן לעיין ברשימה העצומה והמגוונת של הרבנים החתומים על אוצר הארץ. כמו כן רבנים לא מעטים שלא חתמו (מסיבות שונות) תומכים וקונים דרך אוצר הארץ.

ישראל זצ"ל²⁶, שמשמטת תשי"ב ועד לשמטת תשמ"ז היווה דמות מרכזית בעיצוב השמיטה בישראל בשם הרבנות הראשית:

יש לציין בסיפוק שהולך וחודר הרצון לשמור על קיום שנת השמיטה כהלכתה, וזה תוך המגמה של צמצום בהיתר המכירה... בדברינו הבאים נייחד את הדיבור על הרחבת השימוש במערך של שלוחי ב"ד...

דברים דומים עולים מפרסומיה של הרבנות הראשית סביב שמטת תשי"ט (אז כיהנו הרב הרצוג והרב נסים) בחוברת 'בצאת השנה' (בעריכתו של הגר"ש ישראלי), הפותחת בהנחיות לצרכנים ולחקלאים "לאלה שאינם משתמשים בהיתר מכירה...", ומתייחסת לאוצר ב"ד בפירות וירקות, ורק לאחר מכן מתייחסת לנוהגים על פי ההיתר. סדר הופעת הדברים אינו מקרי - כך נקטו גם הרב אברהם שפירא זצ"ל והרב מרדכי אליהו יבדל"א, שבכהונתם כרבנים ראשיים (בשנת תשמ"ז) הנחו את מכון התורה והארץ (שהוציא חוברות לחקלאי ולצרכן) להיצמד למדיניות זו ולהקדים את החלק העוסק בחקלאות ללא מכירה, ורק לאחריו לכתוב את החלק העוסק בחקלאות על פי המכירה. זוהי גם דעת הרב עובדיה יוסף (ילקוט יוסף שביעית, עמ' תלג).

ד. נקודות המחלוקת בין הדעות השונות

לאחר שפרסנו את המכנה המשותף הרחב של שני הצדדים, נציג את חילוקי הדעות.

1. בין אוצר הארץ לוועדת השמיטה

בהתקרב השמיטה הנוכחית, עלו זיכרונות השמיטה הקודמת. בשמיטה הקודמת ניסה הרב ויטמן, כרבה של 'תנובה', להקים אוצר בית דין ארצי הנתמך כלכלית ע"י תנובה. ההיענות מצד הצרכנים היתה חלשה מאוד, מה שהביא לכך שתנובה הפסידה כעשרה מיליון ש"ח²⁷. כתוצאה מכך החלו רבנים וגופים תורניים שונים לחשוב כיצד ניתן לקדם את אוצר בית הדין בצורה משמעותית יותר לקראת השמיטה הנוכחית. ההצעות התחלקו לשני כיוונים מרכזיים.

מכון התורה והארץ החליט להקים את "אוצר הארץ". גוף זה מתפקד כמערך שיווק של פירות וירקות. מדרג עדיפויות האספקה

נקבע מתוך שקלול של שני גורמים: האחד - הלכות שביעית מהיבט המלאכות ומהיבט קדושת שביעית; והגורם השני - הרצון לחזק את החקלאות היהודית, במיוחד זו המתאמצת להדר בשמירת השמיטה...²⁸

אחד ממקורות האספקה המרכזיים הוא אוצר ב"ד, שהוקם ע"י אוצר הארץ²⁹. המכון יצא במסע הסברתי רחב לציבור הדתי-לאומי³⁰, במטרה לשכנע אותו בחשיבות הקנייה דרך אוצר הארץ.

²⁶ חוות בנימין ח"ג סי' צח.

²⁷ גם מהזווית החקלאית לא הייתה הצלחה כבירה - חקלאים רבים שהשתתפו בפרויקט נכוו, וכתוצאה מכך סירבו להשתתף בו בשמיטה הנוכחית.

²⁸ ציטוט מתוך מאמרו של הרב יואל פרידמן "על הארץ ועל אוצרותיה", 'צהר' כט.

²⁹ יש להעיר שגידולי שישית ומצע מנותק דורגו מעל אוצר ב"ד ('צהר' כח, במאמרו של הרב יואל פרידמן "לקראת שנת השמיטה תשס"ח"), מה שמצביע על כך שאצל אוצר הארץ, "הלכות שביעית מהיבט המלאכות" תופסות מקום חשוב יותר מאשר "היבט קדושת שביעית", כפי שכבר ציינו הרב זאב וייטמן ('צהר' כט) והרב מאיר נהוראי ('צהר' ל).

³⁰ הייתה גם פנייה לציבור החרדי, אך המוקד היה הציבור הדתי-לאומי.

המכון ניסה לאמוד את כמות הצרכנים הצפויה, ובהתאם לכך פנה לכמות מסוימת של חקלאים שיספקו את התוצרת הנדרשת. כפי שכתבנו לעיל, המסע הצליח בצורה מרשימה מאוד, וציבור גדול מאוד נרשם וגם קונה בפועל דרך אוצר הארץ.

באשר לשאר הציבור (הצרכני והחקלאי), לא ניתן לומר שהוא הוזנח (כפי שטען אטינגר); הציבור הכללי עדיין אינו מוכן לעמוד בדרישות הנוקשות של אוצר בית דין, ולכן עדיף להקל עליו בעזרת היתר המכירה, המאפשר חיים כמעט רגילים.

הרב ויטמן סבר שיש לחשוב על פיתרון לאומי, שדרכו אפשר לשדרג ולקדם את שמירת השמיטה בקרב כל הציבור בארץ. הוא עשה זאת בשני משורים: **אוצר בית דין ארצי והיתר מכירה משודרג**.

המחשבה שעמדה בבסיס הרצון ליצור אוצר בית דין ארצי היא, שגם אם הצרכנים אינם מוכנים להדר ולקנות אוצר בית דין, צריך לפעול לכך שהארץ תשבות וכמה שיותר חקלאים ישמרו שמיטה כהלכתה. מתוך שאיפה לצמצם כמה שיותר את המקרים שבהם נעשה שימוש בהיתר המכירה, נעשה ניסיון לשכנע חקלאים להצטרף לאוצר בית דין (בעיקר בפירות). רק כאשר אוצר בית דין לא היה אפשרי (בעיקר בגד"ש), הופנו החקלאים לאפשרות של היתר המכירה. הרב ויטמן טען שאין לצמצם את כמות החקלאים שישמרו שמיטה כהלכתה בהתאם לכמות הצרכנים (כפי שעשה אוצר הארץ), ועל כן החליט שהתוצר של החקלאים השותפים לאוצר בית הדין לא ישווק באופן מגזרי (לשומרי מצוות בלבד) אלא בכל רשתות השיווק בארץ.

אחת הטענות כנגד הרב ויטמן היא, שאם אכן יצליח להפעיל אוצר בית דין כללי, כל הארץ תוצף בפירות שביעית, ויש בכך הכשלה של הציבור הרחב, שאינו יודע לשמור על קדושת פירות השביעית³¹. כנגדם טען הרב ויטמן, שבמישור ההלכתי כלל לא ברור שמתרחשים איסורים³², וגם אם כן, אפשרות שפירושה היא שמירת שמיטה לאומית מצד החקלאים ומחירה הוא כניסה לבעיה מסוימת בשמירת הקדושה אצל הצרכנים, עדיפה על מכירת והפקעת קדושת הארץ ועקיפת השמיטה לחלוטין.

המישור השני שבו פעל הרב ויטמן³³ הוא יצירה של היתר מכירה משודרג. לאור העובדה שחקלאים רבים אכן זקוקים לשימוש בהיתר, נעשה מאמץ עצום לשפר את המכירה מבחינה הלכתית. אחת הטענות המרכזיות כנגד ההיתר היא שהמכירה לוקה בגמירות דעת, והצדדים אינם מתכוונים באמת למכירה. הדבר התבטא הן באופן ביצוע המכירה³⁴ והן בתוכן השטר³⁵. לא ניתן להביא במאמר זה את כל השינויים; נציין רק שהשנה התרחשו שיפורים משמעותיים בשני

³¹ טענה נוספת המופנית כלפי אוצר בית הדין הארצי של ועדת השמיטה של הרבנות, היא שאוצר בית דין פרטי הוא בהכרח מהודר יותר. אמנם לטענת הרב ויטמן, דבר זה אינו הכרחי.

³² רוב האנשים אינם זורקים את הפירות, אלא קונים כדי לאכול. וביחס לגרעינים ולשאריות, יש שיטות הסבורות שניתן לזרוק ישר לפח רגיל. הבעיה המרכזית תהיה במטבחים ציבוריים, כמו בצבא. אך יש הנחיות שמבחינה בריאותית צריך לזרוק פירות וירקות לאחר שנמצאים בחוץ למשך זמן מסוים, אם הם כבר לא ראויים לאכילה.

³³ חשוב לציין שלא מדובר במהלך עצמאי, אלא בדבר שנעשה בשיתוף עם רבנים גדולים וחשובים מהציבור הדתי-לאומי ומהציבור החרדי.

³⁴ עד לשנה זו נערכה מכירה כללית, כאשר כל חקלאי התבקש לחתום על פקס שנשלח לו. לעתים רבות חתמו חקלאים בלי לדעת על מה הם חותמים, מכרו קרקעות שכלל אינן בבעלותם וכדו'.

³⁵ דוגמאות לכך ניתן למצוא במאמרו של הרב זאב ויטמן בגיליון זה.

המישורים הללו³⁶. לא במקרה זוהי השמיטה הראשונה שבה מינהל מקרקעי ישראל התנגד למכירה (בשלב ראשון), מתוך הבנה שהמכירה היא דבר רציני.

בפועל, בחודשים שקדמו לשמיטה, הרב ויטמן ורבנים נוספים מוועדת השמיטה כיתנו את רגליהם מחקלאי לחקלאי ברחבי הארץ. במפגשים אלו הם ניסו לשכנע את החקלאים להצטרף לאוצר בית הדין, ואם לא אסתייעא מילתא, הסבירו הרבנים לחקלאים בצורה מסודרת מהי המכירה וכיצד היא נעשית, על מנת שהדבר ייעשה מתוך גמירות דעת מוחלטת. ניסיון זה הצליח באופן מרשים - הם הגיעו למספר עצום של חקלאים, וכתוצאה מכך חלה הרחבה משמעותית במעגל המצטרפים לאוצר בית דין (לדוגמא: מעל 90% מכרמי היין במדינת ישראל שייכים לאוצר בית דין של הרבנות). למעשה, זוהי השמיטה הראשונה שבה הצטרפו למנגנון חקלאים שאינם שומרי תורה ומצוות.

אם כן, שני הגופים - ועדת השמיטה ואוצר הארץ - הסכימו שצריך לנהל מכירה, למי שאינו שותף לאוצר בית דין³⁷.

ביחס לאוצר בית דין, ועדת השמיטה ואוצר הארץ פנו לכיוונים שונים ויצרו מסגרות שונות של 'אוצר בית דין'. במבט ראשון נראה שיש כאן מחלוקת מהותית אם חשוב יותר לקדם את שביתת השדה אצל החקלאים (הרב ויטמן), או את רמת ההידור אצל הצרכנים (אוצר הארץ)³⁸. אך למעשה הדגל המרכזי של אוצר הארץ הוא חיזוק חקלאות יהודית שומרת שמיטה, והפנייה לצרכנים היא בעיקר בבקשה שיקחו על עצמם אחריות זו. כך כותב במפורש הרב פרידמן:

הרעיון שאנו רוצים לקדם הוא שהצרכנים ישאו על כתפיהם חלק מן הנטל שרובץ על החקלאים³⁹.

לכן נראה שהוויכוח מתנהל **בעיקר ברמה הביצועית** - מהי הדרך היעילה ביותר לחזק את שמירת השמיטה בקרב החקלאים ובמקביל לקדם את המנגנון של אוצר בית דין (לאור הכישלון של השמיטה הקודמת)⁴⁰.

2. שינוי שטר המכירה

הטענה העיקרית שהעלו רבנים שונים (ובניהם מרבני אוצר הארץ) כלפי שינוי שטר המכירה היא שאין לשנות משטר המכירה שהנהיג הרב קוק, הן מבחינה הלכתית והן משום הוצאת לעז על הראשונים. הוויכוח התרחש בעיקר מתחת לפני השטח, בחדרי חדרים, ובסופו של דבר התבצעה המכירה בשני שטרות - שטר חדש, שנוסח השנה, ושטר נוסף הכולל את הנוסח הישן של הרב קוק. המכירה כללה תנאי שאמר שאם שטר אחד לא חל, המכירה תתבצע על פי השטר השני.

³⁶ נוכל להמחיש את השינוי הגדול שנעשה בכך שלראשונה השטר נכתב ע"י עו"ד שדאג שלמכירה תהיה תוקף משפטי.

³⁷ בהמשך נתייחס לתגובת אוצר הארץ לשינויים שנעשו בשטר.

³⁸ כך משמע במאמרו של הרב יואל פרידמן ("אין עושים אידיאליזציה משעת הדחק", 'צהר' ל) - "רק חלק קטן מן האזרחים הם חקלאים, כמה מן האנשים יכולים להתרומם ולהתחבר לערכיה של השמיטה דרך חובת השביתה מן העיסוק בחקלאות? לכן אנו סבורים שהדרך שבה הציבור בכללו יכול להתחבר ולהתקשר למצוות השמיטה, היא דוקא דרך הצד הצרכני של השמיטה...".

³⁹ 'צהר' כת.

⁴⁰ בגיליונות האחרונים של 'צהר' עלו נקודות נוספות הנתונות במחלוקת בין הרב ויטמן לאוצר הארץ. לא התייחסתי לנקודות אלו מכיוון שהעיסוק בהם היה יחסית משני.

בסופו של דבר הוויכוח הזה היה שקט ומשני יותר, ולא שיקף עמדות שונות באופן מהותי ביחס לשמיטה⁴¹.

3. פגיעה בהיתר המכירה

כעת ניגע במחלוקת הגדולה ביותר שהתרחשה בקרב רבני הציבור הדתי-לאומי. רבנים שונים יצאו במחאה גדולה נגד אוצר הארץ, מפני שהרגישו שדרך השיווק הציבורית של אוצר בית הדין הביאה לידי פגיעה חמורה בהזדהות הציבור עם היתר המכירה. החשש הוא שמספר גדול של צרכנים שירכשו את התוצרת של אוצר הארץ, בצירוף הציבור החרדי המחרים את תוצרי היתר המכירה, יביאו לפגיעה חמורה בחקלאות הישראלית. רבנים אלו הרימו את דגל ההיתר מתוך רצון לאזן את המהלך השיווקי של אוצר הארץ. חשוב לציין, שגם לידם אוצר בית דין הוא אפשרות מהודרת שיש לשמוח על קיומה. בהכללה ניתן לומר, שזהו הקו של רבני הקיבוץ הדתי ורבני ישיבת מרכז הרב⁴².

הטענות כלפי אוצר הארץ התמקדו בשני מישורים: במישור העקרוני ובמישור של הצגת הדברים לציבור.

כחלק מהנסיון להגיע להידור ההלכתי המוצלח ביותר, הציעו רבני אוצר הארץ דירוג הלכתי של התוצרים השונים על פי סדר עדיפות הלכתי. תחילה תכננו באוצר הארץ להוציא את היתר המכירה מסל האספקה באופן מוחלט, ולמקם את הייבוא כאפשרות האחרונה⁴³. דבר זה גרם לסערה גדולה ולכן שרבנים רבים איימו שלא יצטרפו לאוצר הארץ בדירוג כזה. בסופו של דבר החליטו באוצר הארץ לדרג בעדיפות האחרונה את היתר המכירה⁴⁴ ואת הייבוא יחד, מבלי להכריע איזו אפשרות עדיפה. בפני כל קונה תעמוד האפשרות לבחור את האופציה המועדפת עליו. כמו כן, פורסמה מודעה שלפיה היתר המכירה הוא בר תוקף ואין לערער עליו, אך מי שרוצה להדר במצוות אכילת פירות שביעית, מן הראוי שירכוש תוצרת של אוצר בית דין. למרות כל זאת, עדיין יש כאלו המבקרים את אוצר הארץ על כך שלא העדיף במפורש את היתר המכירה על פני הייבוא.

ננסה לברר את שורש המחלוקת בין הצדדים. בוויכוח שהתנהל בין הרב יואל פרידמן (כמייצג את אוצר הארץ) לבין הרב נהוראי (מרבני הקיבוץ הדתי) והרב ויטמן⁴⁵, עולות טענות רבות משני הצדדים, כך שקשה לשים את האצבע על נקודה מסוימת.

⁴¹ להרחבה עיין במאמרו של הרב ויטמן "היתר המכירה בשנת תשס"ח", המופיע בגליון זה.

⁴² קשה ואף לא נכון להציג במקשה אחת את דעת כל רבני ישיבת מרכז הרב, אך נראה שהקו הכללי של הישיבה היא תמיכה באוצר הארץ מחד (וזו גם האספקה בישיבה), ומאידך יש פעילות נמרצת למניעת פגיעה בהיתר המכירה. הוצאת הספר של הרב יהושע בן מאיר (בוגר מרכז הרב) היא חלק ממגמה זו (ונראה לי שעיתוי הוצאת הספר דווקא בראשית השנה הנוכחית באה לאור הפגיעה העמוקה שהוא חש שנעשתה בהיתר המכירה). בירור שערכנו העלה כי במקרה זה, הקו של ישיבת 'הר המור' הוא זהה לקו של ישיבת 'מרכז הרב'.

⁴³ קנייה מערביי א"י היתה ועודנה מחוץ לדיון, שכן פירושה חיזוק מחבלים.

⁴⁴ אוצר הארץ הסכים לשווק סחורה של היתר המכירה ממשקים דתיים דווקא, הן מפני שבהם יש יותר סיכוי לגמירות דעת במכירה, והן מפני שיש בהם הקפדה על ההנחיות האוסרות עשייה של מלאכות האסורות מדאורייתא, ובעיקר של הזריעה, המשפיעה על איסור ספיחין.

⁴⁵ בגליונות הקודמים של 'צהר' (כח-ל).

בגיליון האחרון של 'צהר' מיקד הרב מיכאל אברהם את הדיון בשאלה אם ניתן לנתק בין תמיכה עקרונית בחקלאים, ובין ההמלצה לצרכנים בנוגע לרכישת התוצר. באוצר הארץ ישנה תמיכה בלתי מסויגת בביצוע היתר המכירה (מכוח ההכרח הלאומי), אך התפיסה היא שאין זה מחייב את הצרכן לקנות את התוצר של היתר. דבר זה אינו פוגע בהיתר המכירה, מפני שיש לחקלאים דרכים רבות אחרות לשווק את סחורתם, כדברי הרב פרידמן:

אנו שלמים עם תפישתנו המביטה על נושא השמיטה בצורה מורכבת וכוללת.

הטענה הנגדית המרכזית היא:

אינני יכול להבין מדיניות של חיוב היתר המכירה במגזר החקלאי ושילית אותו היתר מכירה במגזר הצרכני.⁴⁶

טענה זו כוללת נימוקים פרקטיים של הפסד כלכלי, אך הרב נהוראי⁴⁷ מעלה טענה מהותית יותר: וכי נשאיר את התמיכה בחקלאים לציבור החילוני?!

לאור טענות אלו כתב הרב מיכאל אברהם:

דומה כי האפשרות היחידה להבין טענה כזו היא באמצעות 'צו קטגורי', נוסח זה של קאנט. הרב נהוראי מניח, ככל הנראה, שאין לנהוג באופן שלא היינו רוצים שיהיה לחוק כללי... אם כן, מאחורי טיעונו של הרב נהוראי עומדת אינטואיציה מטא-הלכתית, אשר מזכירה מאוד את הצו הקטגורי של קאנט.

אף שמבחינת הניתוח הפילוסופי אפשר להסכים לטיעונו של הרב מיכאל, נראה שהמחלוקת אינה נובעת מתפיסות פילוסופיות שונות, אלא משאלה פשוטה - עד כמה הצדדים מזדהים עם היתר המכירה. כולם מסכימים שמצד אחד יש במכירה מעשה דיעבדי, ומצד שני במציאות של היום ההיתר הוא הכרחי. המחלוקת נובעת מכך שכל צד חווה יותר פן אחר.

הרב ויטמן והרב נהוראי מפנימים יותר את ההכרח והחובה במציאות של ימינו להפעיל את המכירה, וכפי שמתבטא הרב נהוראי:

מדוע שהצרכנים לא יאכלו יבול מהיתר המכירה? מהי הבעיה ההלכתית? הקרקע נמכרה, העבודות נעשו כמקובל בהלכה, אין איסור ספחין, אין קדושת שביעית, אין חילול שבת, אין איסור סחורה, אין איסור הפסד ואין חובת ביעור.

מבחינת הרב נהוראי, הציבור נדרש להפנים חובה זו במציאות הנוכחית ולהגן על היתר המכירה. לעומתם, רבני אוצר הארץ מדגישים פעם אחר פעם את הדחק הגדול שיש בהיתר המכירה, כפי שמשמע מהכותרת של הרב פרידמן - "אין עושים אידיאליזציה משעת הדחק"⁴⁸. לאור זאת יובן מדוע חלק נכבד של המשא ומתן בין הצדדים התמקד בצד המעשי ובשאלה אם בפועל היתר המכירה ייפגע. ככל שרוב מסוים חש יותר את הצורך בהיתר, הוא יותר ויותר יחשוש לפגיעה אפשרית.

אם כנים הדברים, יש כאן מחלוקת משמעותית, אך היא אינה נובעת משוני בהבנת עקרונות השמיטה, אלא מהשאלה כיצד להתייחס למצב שבו הדיעבד הופך להיות הכרח המציאות.⁴⁹

46 הרב זאב ויטמן, 'צהר' כט.

47 'צהר' ל.

48 התבטאויות דומות נשמעות לא פעם מפי הרב יעקב אריאל ('עמודים' גיליון 488, אלול תשמ"ה) והרב יהודה עמיחי (צוטט במאמרו של אטינגר, לעיל), ואכמ"ל.

49 יש דוגמאות רבות נוספות, כדוגמת ההתייחסות לחברה מעורבת, ואכמ"ל.

המישור השני שבו היתה התנגדות לאוצר הארץ הוא ביחס לאופן שבו הוצגו הדברים לציבור. הרב שלמה אבינר ורבנים אחרים טוענים שעצם הדיבור על אוצר בית דין כאופק רצוי והצגת היתר המכירה כדבר דיעבדי, מביאים לזלזול בהיתר המכירה. **לאור הביקורת הזו עלו שתי דרכים להציג את הדברים לציבור:**

א. הרב בני לאו תומך בקריאה להצטרף לאוצר הארץ כחלק מרצון להדר, אך מאידך סובר שיש חובה להודיע לציבור שהיתר המכירה הוא היתר ברור ומבוסס ללא עוררין. בנוסף לכך הוא מדגיש שאין להעלות בשיח את המילה "אופק", מפני שעצם הדיבור על אוצר בית דין כ"אופק" לכתחילאי פוגע באופן ישיר בתמיכה בהיתר המכירה.

ב. רבנים אחרים נקטו בגישה שיש להודיע שאוצר בית דין אינה אפשרות מהודרת יותר מהיתר המכירה. דוגמא לכך אפשר למצוא במאמרו של הרב אבינר⁵⁰, שמצד אחד מצטט את דברי הרצ"ה "שמי שאינו רוצה להשתמש בהיתר המכירה הרי זו דרגת הידור מצווה ומידת חסידות", ומאידך מורה למעשה להעדיף קנייה מהיתר המכירה (כפי שמשתקף כבר בכותרת המאמר - "אני בוחר בהיתר מכירה"), מחשש שהעדפת אוצר בי"ד יביא לידי פגיעה חמורה בתמיכה בהיתר המכירה. ואולי יד' ה' היתה כאן, שדוקא בשנה שבה היתה דאגה לכך שמעמדו של היתר המכירה לא ייפגע, בסופו של דבר עמדו כל רבני הציונות הדתית כאחד להגן על היתר המכירה, וזאת לאור החלטת הרבנות הראשית שלא לכפות על רבני הערים לתת כשרות למשווקי התוצרת שגדלה על פי היתר המכירה. תגובתם של רבני הציונות הדתית היתה להקים מערך כשרות אלטרנטיבי שיספק כשרות למשווקי היתר המכירה⁵¹.

ה. סיכום דעת הרבנים

גם בשנה זו אנו עדים למחלוקות גדולות סביב סוגיית השמיטה בקרב רבני הציונות הדתית. כאשר מתמקדים בכל מחלוקת בפני עצמה, נראה שהמחלוקות מתנפחות מעבר לגודלן האמיתי, וישנה תחושה של פערים שלא ניתן לגשר עליהם (כפי שהסיק אטינגר). טענתי המרכזית היתה שיש להתבונן על הוויכוחים הקיימים כחלק ממכלול רחב יותר, ומתוך כך המחלוקות יקבלו את הפרופורציה הראויה. על כן הובאו עקרונות היסוד המוסכמות על רוב ככל הרבנים, כשלב מקדים להצגת המחלוקות.

ראינו שעקרונות היסוד הם שלושה:

1. חיזוק החקלאות היהודית כערך.
 2. הסתכלות לאומית רחבה (ומתוך כך מוכנות לפעול בדרך דיעבדית יותר - הפעלת היתר המכירה).
 2. השאיפה לקיים את מצוות השמיטה בצורה המהודרת ביותר (אוצר בית דין).
- עקרונות אלו קשורים מהותית לאבני היסוד של הציבור הדתי-לאומי. ביחס לשני הערכים הראשונים, הדבר פשוט - חקלאות יהודית ותפיסת האחריות הלאומית הינם מעצם הלוח של הציבור הדתי-לאומי. גם ביחס לנקודה השלישית, נראה שיש כאן ביטוי של עיקרון רחב יותר -

⁵⁰ פורסם באחד מגיליון השבת של 'באהבה ובאמונה'.

⁵¹ החלטה זו נעשתה בפורום של רבני 'צהר', אך הייתה מוסכמת על רוב מניין ובניין של הרבנים בציבור.

קיום חלקי של המצוות וערכיהן מועדף על פני בחירה במסלול 'עוקף', נקי מאיסורים⁵², המוותר על קיום המצווה לחלוטין⁵³. לא במקרה, שלושת העקרונות שהוצגו קשורים בקשר הדוק לכל המחלוקות בין הציבור הדתי-לאומי והציבור החרדי בעניין השמיטה⁵⁴. בשלב שני הצגנו את המחלוקות הקיימות. מצינו שאמנם חלק מהמחלוקות מהותיות מאוד, אך הן אינן נובעות משוני בסיסי ביחס לעקרונות השמיטה, אלא מוויכוחים מעשיים כיצד יש ליישם את העקרונות הללו במציאות הנוכחית, המורכבת כל כך.

ו. סוף דבר

ב"ה הסתכלות על הציבור הדתי-לאומי בשמיטת תשס"ח מגלה תמונה משמחת מאוד. חלק נכבד מאוד מהציבור מודע לשמיטה וחדור בראייה תורנית לאומית עמוקה, ומתוך כך מוכן להכביד על עצמו בשביל לקנות את התוצר שעל פי הבנתו מביא לידי ביטוי בצורה הטובה ביותר את הערכים השונים.

ביחס לעמדות הרבנים, בנוסף לעצם המיפוי, חשוב מאוד לחזור ולהדגיש את עקרונות היסוד של הציבור הדתי-לאומי. העיסוק המתמיד בצד הפולמוסי לא רק מנפח את המחלוקות, אלא משכיח את המוסכם על הצדדים. הדבר חמור עוד יותר במקרה שלנו, שבו התברר שהמוסכם הוא עמדות הבסיס המהותיות, והמחלוקת היא בפרטים חשובים אך משניים.

מכאן מבקש אני לקרוא שתי קריאות. ראשית, בהסברה הציבורית יש לחזור שוב ושוב על רעיונות היסוד הללו ולהסביר כיצד הם מבטאים את עמדותיו הבסיסיות של הציבור הדתי-לאומי, ומתוך כך לקרוא לכולם להיות שותפים בהנפת דגל זה.

שנית, בשורה משמעותית זו לא תיקלט בציבור, כל עוד המפגש המרכזי שלו עם נושא השמיטה יהיה סביב פולמוסים. כיוון שמדובר בעניין המשקף את יסודות דרכנו, ישנה חשיבות יתרה לאחדותם של הרבנים ולהצגת תמונה ברורה וחד משמעית בפני הציבור⁵⁵.

בתקווה שנזכה לקחת את הכוחות הנפלאים והמאוחדים הקיימים בציבור הצינוני-דתי ולקדם עוד יותר את הטמעת שמירת הלכות השמיטה וערכיה⁵⁶, הן בקרב הציבור הדתי-לאומי והן בקרב הציבור הכללי, ובעזרת ה' נעשה ונצליח.

⁵² כדוגמת המלצתו של ר' חיים הכהן (בתוס' כתובות קי, ב ד"ה הוא) לא לעלות לארץ ישראל, כיוון שהדבר יוצר סיבוכים הלכתיים (מצוות התלויות בארץ וכדו').

⁵³ גישה זו באה לידי ביטוי בעיקר בסוגיות לאומיות, כדוגמת הצבא, בתי המשפט והמפעל הצינוני בכלל, אך משתקפת גם בעניינים אחרים הנוגעים ליחס לעולם החול בכלל, מה שמעורר את התחושה שיש כאן עיקרון יותר כללי.

⁵⁴ בקרב הציבור החרדי ההידור אינו בקיום ערכי השמיטה (שביתת קרקע ואכילת פירות קדושים) אלא בדאגה לכך ש"המותר בפיך" יהיה כשר למהדרין ללא חששות (ובין היתר "ללא חשש שמיטה"). כמו כן, חיזוק חקלאות יהודית וראייה לאומית הם מושגים שכמעט ואינם קיימים בציבור זה, ולכן השיקולים הרחבים שהובאו לעיל כדי להסביר את הצורך בהיתר המכירה אינם שיקולים משמעותיים אצלם.

⁵⁵ אני מודע לכך שיש בכך קושי גדול, כיוון שגם אם הנושאים השנויים במחלוקת אינם נובעים מהשקפת עולם אחרת, מדובר בהחלטות משמעותיות מאוד, שכן נקיטת דפוסי פעולה מוטעים עלולה להביא נזק אדיר. אולם לדעתי אפשר להתגבר על כך.

⁵⁶ במאמר זה התמקדתי בדיון הפנים דתי-לאומי סביב היתר המכירה ואוצר בית דין. לא התייחסתי לקול משמעותי נוסף שנשמע בקרב רבנים, קולם של הרב בני לאו והרב יואל בן נון (למשל), הקוראים לפעול גם במישור נוסף, מישור של

הפצת והטמעת הדגשים הערכיים והחינוכיים של השמיטה בעם כולו. אם מחפשים אתגרים ודרכים נוספות להתקדם, זהו ודאי כיוון שיש לתת עליו את הדעת.